

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCE

Шеримбекова А.М.

**МОЛДО КЫЛЫЧТЫН ПЕДАГОГИКАЛЫК ОЙЛОРУН ИЗИЛДӨӨНҮН
ИЛИМИЙ ӨБӨЛГӨЛӨРҮ**

Шеримбекова А.М.

**НАУЧНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
МЫСЛИ МОЛДО КЫЛЫЧА**

A.M. Sherimbekova

**SCIENTIFIC RESEARCH BACKGROUND PEDAGOGICAL
THOUGHT OF MOLDO KYLYCH**

УДК: 372. 882 (575.2) (043.3)

Макалада элдик педагогиканын маңызы жана азыркы мезгилдеги тарбиядагы ролу каралган. Молдо Кылычтын чыгармачылыгына байланыштуу жазылган эмгектерге илимий баа берилген. Ошондой эле акындын педагогикалык ойлорун шарттаган социалдык-экономикалык, саясий абал жана идеялык булактар иликтенген.

Негизги сөздөр: этнопедагогика, педагогика, элдик педагогика, маданият, тарбия, идея, ой, билим.

В статье рассматриваются сущность народной педагогики и её нынешняя роль в воспитании. Дается научная оценка трудам написанных по произведениям Молдо Кылыча. Так же изучаются социально-экономические, политические условия и идейные истоки педагогической мысли акына.

Ключевые слова: этнопедагогика, педагогика, народная педагогика, культура, воспитание, идея, мысль, образование.

In this article is considered the essence of folk pedagogy and its current role in education. There was given a scientific assessment of the works written on the works of Moldo Kylych. Also, study the socio- economic and political conditions, and ideological sources of educational thought of akyns.

Key words: ethnopedagogics, pedagogy, folk pedagogy, culture, education, idea, thought, education.

Өнүгүүнүн диалектикасы жаратылыштын жана коомдун бардык кубулуштарында, алардын ичинен өзгөчө рухий байлыкта кабылдоочулукту шарттап турат. Ал өз кезегинде социалдык тажрыйбаларды муундан-муунга өткөрүү жолу менен рухий маданияттын байланыштарын, интеллектуалдык прогрессти камсыз кылган объективдүү көрүнүш болуп саналат. Тактап айтканда, рухий байлыктын жана интеллектуалдуу тажрыйбанын дайыма сакталып жана үзгүлтүксүз өнүгүп туруусу, ириде, муундар ортосундагы кабылдоочулуктун болушуна тыгыз байланыштуу. Азыркы күндө бул процесс коомдук турмуштун бүткүл чөйрөсүн өзүнө камтып, өнүгүүнүн өткөн жолуна, элибиздин карт тарыхына, мада-

нияты менен каада-салтына, рухий мурастарына жана педагогикалык ойлоруна объективдүү баа берүүнү, аларга жаңыча мамиле жасоо менен учурга ылайык пайдаланууну талап кылып отурат. Бул жагдай акындар поэзиясындагы педагогикалык идеяларды изилдөөнү да өз ичине камтыйт.

Элдик педагогика тээ байыркы замандарда эле тарыхый түрдө калыптанган. Ал, эл өзү канча мезгилден бери жашаса, ошончо мезгилден бери эле жашайт. Элдик педагогика балдарды жана өспүрүмдөрдү тарбиялоонун нравалык, интеллектуалдык, физикалык, эстетикалык сыяктуу эң маанилүү багыттарын өзүнө камтыйт. Анын эң негизги фактору болуп элдик мораль, этика, этикет эсептелет. Эл келечек муундардын ден соолугу чын, моралдык-этикалык нормаларды өздөштүргөн, рухий жактан бай болушу үчүн дайым кам көргөн. Элдик мораль адамдын эмгекти сүйүүсүн, жакшы жүрүм-турумун, боорукердигин, жөнөкөйлүгүн, жупунулугун шарттаган.

Элдик педагогика – өтө кенен, көп кырдуу коомдук көрүнүш. Анын маңызын ар тараптуу түшүнүүгө болот. Ушундан улам элдик педагогикага мүнөздөмө бергенде окумуштуулардын ойлорунда кээ бир айырмачылыктар кездешет. Бирок алар элдик педагогиканын маңызын терең, ар тараптуу түшүнүүгө жол ачат. «Элдик педагогика» деген терминди илимге киргизген белгилүү педагог К.Д. Ушинский элдик педагогика жөнүндө мындай деп жазат: «Биз үчүн тарбияны ойлоп табуунун кереги жок, ал орус эли канча кылым жашаса, ошончо кылым жашап келет. Элдик педагогика эл менен төрөлгөн, эл менен кошо өнүккөн, элдин бардык тарыхын, анын жакшы жана жаман сапаттарын чагылдырган. Бул бир муунду экинчи муунга алмаштыруудагы маанилүү кыртыш. Аны азыктандырып, жакшыртып, талапка ылайыкташтырып туруу керек...Элдик педагогиканын генийлиги менен эч ким атаандаша албайт» [6, 300-б.].

«Элдик педагогика – деп жазат Г.Н. Волков, – бул элдик оозеки чыгармачылыкта, салтта, үрп-адаттарда, элдик оюндарда сакталган педагогикалык маалыматтардын жана тарбиялык тажрыйбалардын тутуму, тарбия жаатындагы элдик эмпирикалык билимдер, оозеки педагогикалык чыгармачылык. Элдик педагогика адамзаттын миң жылдык тажрыйбасын топтогон жана эл арасында биздин күндөргө чейин жашаган педагогикалык маданиятты изилдөөнү сунуш кылат»[3, 7-б.]. Г.Н.Волковдун элдик педагогикага берген бул аныктамасы азыркы педагогикалык илимде туруктуу деп кабыл алынып келет.

Элдик педагогиканын маселелери Г.Н. Волков, А.Ф. Хинтибидзе, А.Ш. Гашимов, В.Ф. Афанасьев, Г.Н. Филонов өндүү бир катар окумуштуулардын негизги изилдөө предметине айланган. Алардын ар бири элдик педагогиканын теориясы менен практикасына өзүнүн салымын кошкон. Аталган окумуштуулардын изилдөөлөрүндө элдик педагогиканын объектиси менен предмети болуп тарбиялоо жана окутуу процесстери, ал эми анын башкы элементтери болуп адам жана аны тарбиялоо тууралуу эл тарабынан топтолгон эмпирикалык билимдердин, маалыматтардын жыйындысы жана жаш муундарды тарбиялоодогу практикалык ишмердүүлүк эсептелет.

Кыргыз элинин педагогикалык ойлорун изилдөөгө Г.Абдымомунова, Р.Абдыраимова, С.Абрамзон, К.Абышева, А.Акматалиев, А.Алимбеков, А.Алымбекова, Х.Анаркулова, Б.Апышев, Т.Асанова, А.Аттокурова, Ф.Баитова, С.Байгазиев, Ж.Бешимов, А.Измайлов, Н.Имаева, С.Иптаров, Н.Ишекеев, А.Калдыбаева, Ж.Койчуманов, А.Курманбекова, З.Кусеинова, К.Кыдыралиев, К.Кыдыралиева, Э.Мурадова, А.Муратов, С.Мусаева, Дж.Орозбаева, Т.Панкова, М.Рахимова, С.Саипов, С.Саипбаева, Г.Таджиева, Т.Уметова, У.Эгембердиева ж.б. илимий эмгектери чоң салым кошту.

Жогоруда аталган окумуштуулардын кыргыз элинин педагогикалык ойлорун изилдөө багытындагы өтө баалуу илимий эмгектерине карабастан, бул проблема өзүнүн өтө татаалдыгы жана көп кырдуулугу менен айырмаланат жана кийинки изилдөөлөрдү, илимий жактан тактоолорду, көмүскөдө калган элдик педагогикалык жагдайларды иликтөөнү талап кылат. Мына ушулардын бири болуп кыргыз акындар поэзиясындагы элдик педагогикалык ойлор эсептелет. Бул багыттагы илимий иштердин негизин педагогикалык ойлоонун коммуникациялык байланышы, мурас таануучулук идеялар жана алардын кайра жаралышы, педагогикалык изилдөөлөрдүн жалпы гуманитардык проблемалар менен комплекстешкен жагдайлары түзүшү абзел.

Молдо Кылычтын кыргыз элинин педагогикалык ойлорунун өнүгүшүндөгү ролу чоң. Анын чыгармаларында чагылдырылган таалим-тарбия багытындагы идеялары адамдарды терс кылык-жоруктардан арылууга, адеп-ахлактуулукка жана билимге багыттоо максатын көздөгөн. Ал патриархалдык-уруулук өкүм сүргөн тарыхый коомдо акыл-насаат,

кеп-кеңеш айтуу, үлгү көрсөтүү, үйрөтүп, жол таап берүү адамдардын адеп-ахлактык жактан жетилиши үчүн маанилүү ыкма экенин терең түшүнгөн.

Молдо Кылыч мектептен окуп, системалуу билим алган киши эмес. Ал элет ичиндеги ар кайсы молдолордон анча-мынча сабак алып, таалим көргөн. Ошого карабастан акын терең маңыздуу, тарбиялык мааниси өтө жогору казалдарды, дастандарды жана ырларды жараткан. Алардын бардыгын акылы тунук, байкагыч, ааламды, жаратылышты таанып-билүү сезим-туюму жетик өнүккөн адамдын акыл-эсинен жаралган чыгармалар деп баалоого болот. Башкача айтканда, акын өзү көрүп туйган, аң-сезиминен өткөргөн жаратылыш жана коомдук кубулуштарды, көрүнүштөрдү, өзгөрүштөрдү, жашоонун оң-терсин баяндап жазган. Молдо Кылыч дайыма турмуштун өзүн ырдаган, чыгармалары нравалык акыл-насаатка багытталган тарбиячы акын болгон.

XX кылымдын 40-жылдарынын аягында Молдо Кылычтын чыгармачылыгын изилдөө боюнча Т.Саманчин, Дж.Шукуров, М.Богданова, Ө.Джакишевдердин алгачкы илимий эмгектери жазылган. Аларда Молдо Кылычтын басып өткөн өмүрү жана чыгармачылык жолу адабий аспектиде каралган.

XX кылымдын экинчи жарымынан тартып Калыгул, Арстанбек, Молдо Кылыч реакциячыл акындар, ал эми Токтогул Сатылганов жана Тоголок Молдо прогрессивдүү, демократиячыл акындар деп жасалма түрүндө бөлүнүп, кыргыз коомунда маңызы жагынан бири-бирине карама-каршы келген эки идеология болгон деген тыянактардын негизинде калпыс эмгектер жазылган.

Молдо Кылычтын чыгармачылыгына болгон мына ушундай бири-бирине төп келишпеген баалар өткөн кылымдын 50-60-жылдарында акындын чыгармаларынын тегерегинде болгон талкуулардын келип чыгышын шарттаган. Бирок, айтылган талкуулардын чыныгы жыйынтыгы эске алынбай, ошол кездеги партиялык басым жасоонун кесепетинен Молдо Кылыч бир беткей сыңдалып, «реакциячыл акын» деген атка конуп, чыгармалары жарык көрбөй, аларга байланыштуу жүргүзүлүп жаткан илимий изилдөөлөр токтолган.

Өткөн кылымдын 60-80-жылдарынын аралыгында Молдо Кылычтын мурасына кайрылуу жогоруда айтылган себептерден кийин солгун тартып калган. Эгерде бул багытта изилдөө иштери жүргүзүлсө да, сыңдоо, каралоо максатында болгон. Ал эми XX кылымдын 90-жылдарынан башталган өлкөбүздүн социалдык-экономикалык, рухий жашоосундагы өзгөрүүлөр Молдо Кылычтын мурасына болгон мамилени өзгөртүүнү, анын чыгармаларына бир жактуу, өтө эле жөнөкөйлөштүрүп баа берүүдөн арылууну жана аларды туура методологиялык принциптин негизинде изилдөөнү шарттаган эле. Мунун жыйынтыгында бир кезде реакциячыл акын аталып, мурасы изилдөө объектисинен четтелип калган Молдо Кылычка карата баа берүү критерийи жаңыланган. Акындын чыгармачылыгына илимпоз-

дордун кызыгуусу артып, өмүрү-чыгармачылыгына болгон тактоолор, толуктоолор киргизилип, илимий эмгектер жазыла баштаган.

Молдо Кылычтын чыгармачылыгын адабий аспектиде изилдеген кийинки илимий эмгектерге К.Асаналиев, О.Сооронов, А.Эркебаев, Ш.Үмөталиев, К.Осмонбетов, С.Мамытов, А.Обозкановдордун изилдөөлөрүн жана Ш.Искендерованын «Молдо Кылычтын чыгармачылыгы жана иликтөө тарыхы» аттуу кандидаттык диссертациясын кийирүүгө болот. Биз белгилеген илимпоздордун пикири боюнча Молдо Кылычтын чыгармалары – кыргыз акындарынын муунуна мүнөздүү болгон салттуулуктун, рухий жалпылыктардын уландысы. Бирок, бул жаңы деңгээлде уланган. Ал өткөндүн салттарынын жалпылыгы менен гана эмес, ошондой эле XIX кылымдын экинчи жарымына байланышкан кыргыз коомчулугунун турмушундагы терең социалдык, психологиялык өзгөрүүлөр менен да өлчөнөт.

Эгемендүүлүктүн шартында кыргыздардын философиялык ойлоо тарыхын изилдөөдө методологиялык проблемаларды чечүүнүн жаңыча ыкмалары ишке аша баштады. Мунун натыйжасында Молдо Кылычтын чыгармачылыгын тарыхый-философиялык аспектиде изилдөө иштери жүргүзүлүп келүүдө. Буга А.Какеев, А.Аскарров, Ы.Мукасов, А.Дононбаев, Г.Ботоканова, М.Абдылдаев, А.Кулманбетова, В.Жаныбековалардын илимий эмгектерин кошсок болот.

Акыркы мезгилдерде Молдо Кылычтын педагогикалык ойлору изилдөөнүн объектисине айлана баштаганын танууга болбойт. Муну С.Байгазиевдин эмгектери толук тастыктайт. Окумуштуунун эмгектеринде кыргыз этнопедагогикасын изилдөө контекстинде Молдо Кылычтын педагогикалык ойлорунун айрым аспектилері ачылган.

Молдо Кылычтын педагогикалык көз карашы акындын жашоосу өткөн коомдогу болгон ири өзгөрүүлөргө байланыштуу калыптанган жана өнүккөн. XIX кылымдын экинчи жарымы, XX кылымдын башындагы Кыргызстандагы социалдык-экономикалык, саясий жана маданий абал Молдо Кылычтын педагогикалык көз карашынын түптөлүшү үчүн негизги өбөлгөнү түзгөн.

Акындын педагогикалык ойлорунун идеялык башаты болуп фольклордо, орто кылымдын ойчулдары болгон Жусуп Баласагын, Махмуд Кашкардын, соңку орто кылымдын легендарлуу инсандары Асан кайгы, Толубай сынчы, Санчы сынчы, XIX кылымдын көрүнүктүү өкүлдөрү болгон Калыгул, Арстанбектин чыгармаларында берилген тарбия жаатындагы идеялар, билим берүү чегиндеги ойлор, ислам дининдеги нравалык жагдайлар эсептелет.

Элдик оозеки чыгармалар өзгөчө таалим-тарбияга байланыштуу ойлорго өтө бай келет. Кыргыз фольклорунда жүрүм-турум маселелерине, адеп-ахлактык эрежелерине байланыштуу элдин көз караштары, адам жашоосунун урунттуу учурларына карата болгон мамилелери жөнүндө баалуу ой-пикирлер чагылдырылган.

Орто кылымда жашап өтүшкөн жердештерибиз Жусуп Баласагын жана Махмуд Кашкардын педагогикалык көз караштарынын кыргыз элинин этникалык педагогикасына, анын ичинен, Молдо Кылычтын педагогикалык ой-пикирлерине тийгизген таасири чоң болгон. Анткени, алар адабият жана тил тармагындагы эле көрүнүктүү адистер болбостон, ошондой эле педагогика тармагында өз издерин калтырган аалымдар болгон.

Өмүрлөрү уламышка айланган соңку орто кылымдын ойчулдары Асан кайгы, Толубай сынчы, Санчы сынчы моралдык принциптерди, жүрүм-турум эрежелерин мезгил талабына ылайык ачып берүүгө аракет жасашкан. Алардын мурастарында моралдык маселелерге өзгөчө басым жасалган. Мында моралдык эрежелердин, б.а., өз ара сыйлашуунун, шайкештиктин бузулушу жамандыктын жаралышын шарттайт. Өз ара сыйдын жок болушу адамдар ортосундагы жана адам менен табияттын ортосундагы мамилелердин сакталбашына алып келет. Гармониянын негизин гуманизм түзөт. Андыктан алар гуманизмге карата чакырык ташташкан.

Молдо Кылычтын педагогикалык көз карашынын калыптанышынын идеялык булактарынын дагы бири болуп дин эсептелгенин танууга болбойт. Акын жаран катары ислам идеологиясы өкүм сүрүп турган тарыхый мезгилдин шартында калыптанып, ислам дининин духунда тарбия көргөн. Молдо Кылыч өз мезгилиндеги коомдогу терс күнүштөрдү диний өңүттөн сынга алып, айрым учурда дин аркылуу адептүүлүккө үндөгөн.

Адабияттар:

1. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. - Бишкек: Б.ж., 1996. – 1-бөлүк. – 69 б.
2. Байгазиев С. Педагогикалык руханият. - Бишкек: Алтын тамга, 2012. – 475 б.
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – Чебоксары: Чуваш госиздат, 1974. – 486 б.
4. Калдыбаева А.Т. Элдик акындардын чыгармаларындагы тарбия маселелери. – Бишкек: Б.ж., 2000. – 202 б.
5. Кыргыз педагогикасы: энциклопедиялык окуу куралы. – Бишкек: Мамлекеттик тил жана энциклопедиялык борбору, 2004. – 615 б.
6. Ушинский К.Д. Избр. произведения: в 2т. – Киев: Довира, 1993. - Т.1. - 584с.

Рецензент: к.филос.н. Жумагулов Т.